

УДК 330.111

О.В.Мороз, д.е.н., проф., Н.П.Карачина, к.е.н, доцент
Вінницький національний технічний університет

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЯХ

Здійснено аналіз особливостей економічної науки на прикладі теорії ефективності підприємства; обґрунтовано перспективність розвитку економічних теорій на основі їх співставлення у ряду послідовних теорій.

Аналіз літературних джерел з проблеми опису процесу та логіки пізнання, наприклад [1-2], засвідчив про наявність різних трактувань щодо ролі, вигляду, змісту наукової теорії; при цьому слід відзначити також достатньо альтернативний характер окремих поглядів стосовно інших. Основними виявилися питання: які функції несе репрезентативна теорія, що є критерієм науковості, практичної цінності і т.д. теорії, а також таких категорій як «знання», «істина» та ін. Слід підкреслити, що подібна дискусія відображає проблемні питання, які практично не висвітлено у літературі з організації наукової діяльності, наприклад [3], поширеної в Україні і рекомендованої для виховання наукової молоді.

Питання виглядає достатньо актуальним, зокрема, і для економічної науки з огляду на швидке поширення («розмноження») різного роду теорій, практична і пізнавальна цінність яких у ряді випадків викликає питання; неясним у більшості випадків є поле критичного взаємного оцінювання таких теорій. Головним є те, наскільки у такому поширенні теорій зберігається процес додавання її пізнавальної і практичної цінності у порівнянні із попередніми. Звідси випливає теза про необхідність оцінювання теорії у її співставленні у ряду послідовних теорій за умови, коли кожна наступна теорія отримана із попередньої шляхом додавання до неї допоміжних умов чи переінтерпретації її понять з метою усунення аномалій; при цьому кожна теорія повинна нести додатковий емпіричний зміст.

Означимо суть проблеми на прикладі загальної теорії ефективності підприємства з огляду на визначальну, як вважаємо, роль категорії «ефективність» у економічних дослідженнях. За логікою змісту такої теорії, остання повинна достатньо чітко описувати ситуації, природу проблем, а також перспективи її вирішення. Іншими словами, позитивне значення подібної теорії логічно обумовлене можливістю: чіткого опису того, від чого залежить така ефективність (фактори ефективності), що є обмежуючим бар'єром до такої ефективності і як ці бар'єри можливо (реально) подолати; все це у сукупності складатиме науковий, інтелектуальний базис процесу пізнання щодо даної конкретної проблеми.

Проте, з огляду на сучасний стан наукових поглядів щодо даної проблеми, складається враження, що такої теорії – у її систематизованому, завершеному вигляді – не існує, не зважаючи на величезну кількість праць у даному напрямку. Чому складається таке враження? Розглянемо ситуацію, фокусуючи увагу на тих напрямках наукових досліджень, які можна означити як складові

згаданої загальної теорії ефективності підприємства. В цьому контексті слід виділити: теорії мотивації, типізацію моделей організації підприємства, в свою чергу – аналіз категорії «ефективність» як такої, теорії організаційної поведінки і т.д. Так, у сучасній літературі ефективність розглядається за: наслідками отриманих результатів; характером здійснюваних витрат; видами господарської діяльності; рівнем об'єкта господарювання; рівнем оцінювання; умовами оцінювання; ступенем збільшення ефекту; метою визначення; типом процесу і т.д. Водночас можна виділити окремі підходи до ідентифікації ефективності: цільовий, системний, внутрішньоорганізаційний та ін. В плані типології економічної поведінки підприємств знову ж таки можна відзначити ряд підходів, які сформувалися історично: класичний; на основі результатів «хотторнських експериментів»; когнітивний підхід; біхевіористський підхід; підхід соціального навчання; підхід, орієнтований на людські ресурси; ситуаційний підхід; системний підхід та ін.; водночас виділяють окремі рівні проблем поведінки: особистісні, групові та загальноорганізаційні, а також концепції менеджменту, на які спирається організаційна поведінка: наукове управління (класичний менеджмент), адміністративне управління, управління з позицій психології і людських відносин, управління з позицій науки про поведінку та ін. Щодо типізації моделей організації підприємства, то слід виділити: механістичну, соціальну, ієрархічну, суспільну, інституціональну моделі та ін. Можна також виділити такі принципи (тобто такі, що мають суттєві відмінності) варіанти концепції підприємства: неокласичний, агентський, стейкхолдерський, інституціональний та ін. Зауважимо, що це далеко не повний перелік інформації.

Таким чином, поняття «теорія» охоплює спектр різних поглядів на одну проблему: недостатньої мотивації, ефективності окремих факторів (сторін, підсистем і т.д.) діяльності підприємства і т.д. При цьому наявними, як буде показано далі, є досить численні факти альтернативності різних поглядів (які також означені як відповідні теорії), що, тим не менше, не перешкоджає їх належності до однієї теорії. Висновки, які випливають із цього, є такими: наявна множина поглядів різних груп вчених; така сукупність є досить різноманітною за своїм змістом, часто альтернативно; точка зору кожної із сторін не дає вичерпної відповіді на проблемні питання, тобто є лише «частиною правди»; присутня обмеженість кожного з підходів, тому що для аналізу обираються лише окремі фактори; водночас слід підкреслити роль психологічного фактору процесу пізнання, тобто суб'єктивності організації дослідницького процесу.

Очевидно, все це свідчить про потребу переосмислення основних категорій та інтелектуальних цінностей (критеріїв) вітчизняної методології.

Бібліографічний список:

1. Лакатос И. Методология исследовательских программ: Пер. с англ./ М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – с.1–346.
2. Поппер К. Логика и рост научного знания: Пер. с англ./ М.: Прогресс, 1983. – 378 с.
3. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. Навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2003. – 240 с.